

PAN, GLAHN OG JAGTVIDENSKABEN FRA ÆSOP TIL C(H)ORA

Alvhild Dvergsdal

I Hamsuns artikkel «Fra det ubevisste sjeleliv» (1890) står to drømmer i sentrum. De beskriver, i en pussig sakprosastil, to fantastiske måter å fange henholdsvis en hane og en hare på. De ble skrevet ned umiddelbart om natten, går det fram av artikkelen, og lest med stor forbauselse om morgenen. For nedskriveren visste nemlig ingenting om «Jaktvidenskab»: Jakt er «noe som jeg slett ikke forstår meg på og aldri har i tanken. Jeg kjenner for så vidt langt bedre til jordbruk og skreddersøm enn til jakt.» Hamsun var nærsynt og hadde etter sigende dårlig stedsans, så noen jeger hadde han sannsynligvis selv aldri vært. Men tre år etter disse drømmene dukket idéen om *Pan* opp hos Hamsun. Her er hovedpersonen nettopp en *jejer*, som jakter småvilt, nærmere bestemt nettopp *fugl*, og *hare*. Etter mitt syn er *Pan* full av fakta og synspunkt knyttet til «jaktvitenskapen» på en måte som samtidsleserne oppfattet. En hovedsak i det følgende er å vise jakt-diskursen Hamsun skrev seg inn i med *Pan*, og hvordan dette er betydningsfullt.

Et hovedsynspunkt er at Glahn først og fremst er *jejer*, nærmere bestemt sportsjejer. Henning H. Wærp skriver godt om dette i første del av «Knut Hamsuns *Pan* (1894). Nordlandsnatur eller symbolandskap?». ¹ Interessen for jakt og fiske var sterkt økende i Norge i siste halvdel av 1800-tallet. Engelske «lakse-lorder» og andre turister hadde brakt med seg sportsjaktkulturen, som ble tatt videre innenfor det norske borgerskapet. Utbygging av veier og bedre teknologi gjorde større deler av villmarka tilgjengelig, bedre våpen gjorde det mer effektivt å jakte, og økende velstand i middelklassen skapte fritid og åpnet for sportsjakt. Norsk jaktlovgivning var derfor i endring gjennom 1800-tallet. I 1845 kom fredningsbestemmelser på en rekke dyrearter for å sikre bestandene, sammen med skuddpremieordninger på rovdyr. Distinksjonen mellom jakt begrunnet i matauke og jakt som fritidsbeskjeftigelse ble tydelig, og et hovedspørsmål var: Hva er sportsjaktens *etikk*? Sportsjakt som aktivitet og som tema var altså i høy grad aktuelt i samfunnsdebatten på den tiden da *Pan* kom ut.

---

¹ Lærkesen, Bache-Wiig, Lombnæs (red.) (1999): *Naturhistorier*. – Ellen Rees finner senere (Rees 2014) støtte i H. Wærp i at Glahn kan kalles en *turist*. Dette er så langt jeg kan se ikke et poeng hos Wærp, og handler etter mitt syn om å presse teksten. Glahn er nok tilreisende, og leier en hytte i en tidsavgrenset periode på et sted langt fra og svært annerledes enn der han ellers oppholder seg. Og menneskene på stedet omtales delvis som eksotiske fremmede. Det siste kan vel samtidig anses som et ledd i en poetiserende, underliggjørende stil. Men mye trekker Glahn bort fra turistrollen. Han oppholder seg på stedet en lengre periode, rundt et halvt år fra tidlig vår til tidlig vinter. Han bor og lever der, betoner han, - ser seg ikke bare overfladisk rundt, - og har godt med tid. Han har dyptgående kunnskaper om naturen han befinner seg i. Han bryter tydelig med bildet av den britiske sportsjejer: Glahn jakter alene, ikke med kamerater, og heller ikke med lokalkjente guider. Ellers er kun hunden hans «kamerat», skriver Glahn. Han jakter ikke med slips og dress, men har skinndrakt(er).

Sportsjegeren og skribenten Jacob Bøckerman Barth

En profilert jeger i norsk offentlighet på 1800-tallet var botaniker og zoolog Halvor Heyerdahl Rasch (1805-83) som stod bak utkastet til frednings- og skuddpremiereglene i jaktloven av 1845.² (I 1863 kom endrede fredningsbestemmelser der også ryper ble fredet.)³⁴ Rasch var mentor og farsfigur for en i vår sammenheng mer betydningsfull og profilert jeger på 1800-tallet: Jacob Bøckermann Barth (1822-1892), jurist, forfatter og forstmann, med interesse for religionsfilosofi. Han var født i Kristiansand. Jacob Barth skrev en rekke bøker om jakt, norsk natur og skogsdrift over en periode på 30 år. Noe av det spesielle ved hans skrifter er kombinasjonen av opplevelser og jegerhistorier med dyptgående og detaljert formidling av naturkunnskaper. Akkurat det kan man tenke seg at sakprosaelskeren Hamsun hadde stor sans for – dette var tekster som handlet om «livet selv», i motsetning til «litteratur».⁵ Barths viktigste bok var *Optegnelser fra mit Jægerliv* (1865). *Optegnelser* starter med en «Afhandling» om «den Fornøielse, Menneskene finde i Jagten», som er en hovedkilde i det følgende. Barth formidler her en rekke prinsipielle synspunkt på det å jakte som vi skal se nærmere på. Han fester her faktisk jaktvirksomhet religiøst: Skaperen implanterte jaktlysten i mennesket, en drift og tilbøyelighet på linje med morskjærlighet og «Elskovsfølelsen», mener Barth. *Optegnelser* ble folkelesning i samtiden, boka ble oversatt til svensk i 1866 (*Anteckningar från mitt jägarlif*), og nytt norsk opplag kom i 1883. Enkelte av stykkene ble også oversatt til engelsk og trykt i tidsskriftet «For Land and Water». (*Optegnelser* 2. oppl. s. 6.)

En premiss i denne *Pan*-lesninga er at Hamsun leste Barth, deriblant hans *Optegnelser* med hans innledende «Afhandling». Det er tre hovedgrunner til at det er rimelig å anta dette: For det første hadde Hamsun en personlig relasjon til Barth. I 1885 ankom Hamsun syk til Valdres etter det første Amerika-oppholdet. Barth var da forstmester i Gudbrandsdalen og Valdres.⁶ Barth var stadig på farten i sitt område. I et brev fra Nord-Aurdal i 1885 skrev Hamsun til sin venn Erik Frydenlund at Barth skulle komme samme kveld, og da skal «jeg pumpe ham, om han overhovedet lar sig pumpe.» Det er sannsynlig ut fra ordbruken at «Barth» var *den* offentlig kjente Barth, og ikke en av hans sønner. Hva slags emne Hamsun skulle pumpe Barth for, går dessverre ikke fram av brevet. Kan de ha snakket om «jaktvitenskap»?

² Hare fredet 1. juni til 15. august. Tiur, røy og orrfugl fredet 1. april til 15. august, raphøns 1. desember til 1. september.

³ Røy og orrhøne fredet 15. mars til 15. august. Tiur, orrhane og rype fredet 15. mai til 15. august. Ærfugl: 15. april til 15. august, og raphøns 1. januar til 1. september.

⁴ Fra 1825 hadde Rasch ulike stillinger ved universitetet og ble professor i zoologi 1852.

⁵ I brev til bibliotekaren Carl Dumreicher forteller Hamsun at han «liker at læse Historie og Jagtbøker, de sidste for Naturstemningernes Skyld.» (Næss b. III, brev 1043 s. 308)

⁶ Etter en toårig utdannelse i Tyskland ble Barth en av Norges to første offentlig ansatte forstmestere med oppgave å administrere skogsdrift i sitt distrikt. Den andre var Peter Chr. Asbjørnsen.

For det andre finner vi en rekke paralleller og overensstemmelser mellom elementer i Barths skrifter og Hamsuns tekster. Barth kjente den nordnorske naturen godt. Han bodde som gutt et års tid i Lenvik sør for Tromsø, hos sin onkel, og forteller at han fikk uutslettelige inntrykk fra den nordnorske naturen. Som voksen arbeidet han tre år (1849-52) som fullmektig hos fogden i Lofoten og Vesterålen. Fogden bodde på Husby på Hasseløya, og fritiden brukte Jacob B. Barth til å ferdes rundt på hele øya, han jaktet og ble lommekjent. I *Optegnelser* skriver Barth om denne perioden, på måter som minner om stemningen i *Pan*. Sammenlign f.eks.:

Saa levede jeg min Tid hen paa Øen, i en vis Forstand som en Lilie [...] - i glad Tilfredshed med hvad Dagen bragte mig, i sorgløs Ubekymrighed for hvad Fremtiden vilde beskjære mig, i harmonisk Samstemmen med Alt hvad der omgav mig, - lykkelig, ak, som et Menneske kun en stakket Tid af sit Liv kan og skal være det, uden andre Opgaver end de, som Morgenens bragte og Aftenen ikke mere erindrede, uden noget høiere Ønske end at kunne vedblive at leve under de samme Forholde ... . (*Optegnelser*, 168-69)

med:

først i skogen kom alt indeni mig i stilhet, min sjæl blev egal og fuld av magt. Jeg gik dag efter dag i åserne med Æsop ved min side og jeg ønsket intet heller end å få vedbli å gå der dag efter dag, skjønt det endnu lå sne og bløt sørpe over den halve mark. (*Pan*, 328)

Eller sammenlign følgende beskrivelse fra *Den norske Natur skildret i Billeder fra Jagtlivet* (1879), der Barth skriver om Vestfjordens «talrige Skjær og Holmer, der paa mange Strækninge beskytte Lofot-Øgruppens Kyster»:

Paa disse Smaaøer, hvis Form i Regelen er lav og afrundet, og som hyppigt prydes med en buntet Farveblanding af Skovnelliker (*lychnis sylvestris*), Kjærringtænder (*lotus corniculatus*), den prangende *rhodiola rosea*, Skovgeranium (*geranium sylvaticum*), vild *Spiræa* (*spiræa ulmaria*) og forskjellige Skjærplanter, medens deres Udseende rigtignok alleroftest er graat og nøgent, samle sig om Foraaret talløse Skarer af forskjellige Søfugle for dér at formere deres Art. (56)

med innhold og struktur i denne passasjen fra *Pan*:

jeg landet på en liten ø, en holme utenfor havnen. Der var lillafarvede blomster med lang stengel som rakk meg til kneet, jeg vadet i underlige vekster, bringebærbusker, grovt snarpegress; der var ingen dyr og mennesker hadde der kanskje heller ikke vært. Sjøen skummet mildt imot øen og innhyllet meg i et slør av sus, langt oppe ved Eggeholmene skrek og fløy alle kystens fugler. (368-69)

Pan-sitatet bringer igjen leseren framover til Hamsuns dikt «Skjærgaardsø» (1904).

Man kan finne flere paralleller som støtter inntrykket at Hamsun har lest mye av det Barth skrev: Det går fram av Barths bøker at han jaktet med fuglehund, som

Glahn. En av Barths jakthunder het *Pan*⁷! Barth eide et dobbeltløpet jaktgevær, som Glahn. Dobbeltløpet rifle var både sjeldent og kostbart på den tiden. Barth skriver mye om småviltjakt, og var kanskje aller mest opptatt av rypejakt – som også Glahn jakter mye på. *Dalrypen* har særlig fascinasjon hos Barth. Den får i hans beskrivelser menneskelige egenskaper som minner om Hamsuns senere uforutsigelige, omskiftelige og hjemløse vandrerfigurer: Dalrypen er for eksempel ikke bundet til ett naturmiljø, den er derfor "[...] langt Mere af en almindelig Verdensborger, [har] noget vist Kosmopolitisk i sin Karakter. Den er [...], af et let, livligt og sangvinsk Temperament, i stand til at finde sig hjemme overalt, hvor Skjæbnen hensætter den [...]" (s. 124) Dalrypene er individualister og kan tilpasse seg en «hvilkensomhelst Situation»:

til de lette og praktiske Hoveder, der ikke lettelig komme i Forlegenhed, idet de strax vide at orientere sig en hvilkensomhelst Situation og forstaae at læmpe sig efter Forholdene. Overhovedet har Dalrypen som Art betragtet ingen bestemt udpræget eller paavirkelig Karakter [...] som om hver enkelt Dalrype ialmindelighed blot fulgte sit eget Hoved uden at binde sig til nogen bestemt Regel eller Sædvane og uden noget Hensyn til, hvad de andre i samme Flok gjøre. (*Erfaringer fra Jagten paa det mindre Vildt i Norge* (1874), «Dalrypen. (En jagtzoologisk Monographi)», 124-25)

I «Skovnatur og Jægerliv» (1856)⁸ forteller Barth om den dyktige jegeren Botolv, som følger ham på en jakttur. Han er høy og pen i sin beste alder og tydelig en meget dyktig skytter, som skyter flygende fugl med rifle og treffer med første skudd – alt som Glahn. Barth forteller at Botolv stikker fuglene i jaktvesken sin, som Hamsun forteller at Glahn gjorde. - Kan man bruke Hamsuns forklaringsmodell i "Fra det ubevisste sjeleliv" og spørre om passasjer, skrivemåter og skildringer fra Barths bøker kan ha lagt seg i underbevisstheten og utgjør intertekster for Hamsun?

For det tredje målbar Barth i *Optegnelser* synspunkt på det å bedrive sportsjakt som opplevdes som så viktige og aktuelle i samtiden at boka fikk mye oppmerksomhet og ble trykt i nytt opplag 20 år senere. Barths *Optegnelser* var offentlig kjent. Også av den grunn kan vi gå ut fra at Hamsun, som den samfunnsinteresserte og avislesende person han var, kjente til Barths synspunkt og de viktigste av hans skrifter. I det følgende skal hovedsynspunkt fra Barths «Afhandling» gjengis og relateres til framstillingen av jegeren Glahn i *Pan*.

Barth skriver seg opp imot et utbredt, negativt ladet bilde av den typiske sportsjeger: En som ikke kan holde måten verken med alkohol, med mengden vilt man skyter, eller med sine jakthistorier der det smøres tykt på; en som er praktisk ukyndig og avhengig av lokale hjelpere for bæring og guiding, reparasjoner og vedlikehold av våpen; en som tar med seg sine overklassevaner ut i naturen; og en som har dårlig tid og er stresset, da han bare har en tilmålt tid for å jakte. Dette ryktet

⁷ Den andre het Diana – begge navn stammer fra gresk mytologi, som også Glahns to hundenavn er: Æsop og Cora (Cora var datter av Zevs).

⁸ *Den norske Natur skildret i Billeder fra Jagtlivet*, Christiania 1856

bekreftes indirekte av Edvarda i *Pan*, som stusser over Glahns måte å være jeger på: «hvad jeg egentlig var her for, hvorfor jeg gik på jagt, hvorfor det ene og hvorfor det andet.» Glahn «skjøt jo bare det nødvendigste til mat» og «lot Æsop hvile?» (341) Men Glahn var ikke skogene for å «myrde», sier han til Edvarda, men for å *leve* – det er tydelig at jaktlivet inneholder flere dimensjoner for Glahn enn det å skyte dyr. Jakob Barth tar tak i den stigmatiserte oppfatningen av sportsjegeren og beskriver motbildet, en etisk ansvarlig jeger som:

- Ikke jakter mer enn han trenger eller kan nyttiggjøre seg
- Ikke lar dyr lide unødige
- Ikke tar hjelpeløse unger fra moren og omvendt
- Kjenner og følger jaktlovene
- Har kjennskap til naturen han beveger seg i
- Ikke henfaller til «Fraadseri og Drukkenskap»
- Ikke forteller «Jægerløgne»

I sin fortelling i *Pan* plasserer Glahn seg tydelig innenfor disse normene: Han legger stor vekt overfor Edvarda på at han kun jakter det han trenger til mat: «Mangen dag skjøt jeg ikke engang min borse av når jeg allerede hadde mat nok i min hytte» (332). Han jakter kun med borse, ikke snarer, og ser ut til å skyte dyret dødt hver gang. En meget dyktig skytter, med andre ord. Han redegjør for og er opptatt av å holde seg til fredningslovene fra 1863, som Hamsun anakronistisk har plassert inn i *Pan*-universets 1855. Loven sikrer dyreungens bånd til moren idet den freder dyra i hekketiden og mens de er små og hjelpeløse. Vi ser riktignok to avvik: Glahn tar feil av fredningstiden på rype, som etter fredningsbestemmelsene var, ikke 1. juni (som Glahn mener), men 15. mai (jf. s. 342). Og han skyter sjøfugl for nært til egg- og dunværet til Mack, noe han blir konfrontert med, og som han «slagen» innser var en overtredelse av fredningsloven (s. 377). Begge overtredelser bekrefter imidlertid *viljen* til å overholde fredningsbestemmelsene. Blikket for det lille, skrøpelige og hjelpeløse livet demonstrerer Glahn ellers flere steder i romanen, som i beskrivelsen av målerlarven: «Den ser næsten ingenting skjønt den har øine, ofte står den ret opad og føler i luften efter noget å støte mot; den ser ut som en stubb grøn tråd som syr en søm med langsomme sting» (335). Han har dyptgående kjennskap til naturen han beveger seg i, både ved å kunne navngi arter, og ved at han kjenner naturens lovmessigheter. Disse kunnskapene hans er faktisk emne for en av de tidlige, lengre dialogene med Edvarda (og doktoren):

Jeg fortalte dem blant andet om hvad slags dyr det var i skogen og hvilket vildt jeg ikke måtte skyte længer fordi det var fredet. Nu var årfuglen fredet. (333)

Glahn drikker alkohol kun hos Mack, ser det ut til, holder måten, og faller aldri for fristelsen til å fortelle løgnhistorier fra jakten – tvert imot tones den biten ned til det registrerende: «Når jeg gik hjem igjen skjøt jeg alltid en eller anden fugl og stak i væsken» (331). Barths anvisninger for sportsjegere ser ut til å være Glahns idealer. Et hovedsynspunkt i Barths videre resonnering er at man med denne rette, etisk funderte, formen for sportsjakt ikke henfaller til en før-sivilisert tilværelse, men tvert

imot får del i en unik dannelsesvei for moderne byborgere. Gjennom jakt læres man opp til borgerlige dyder, mange av dem tradisjonelt maskuline:

- Tåle legemlige savn – ved sult og anstrengelser
- Vise nøysomhet, tålmodighet, forsiktighet og innsatsvilje i jakten på sitt mål
- Mestre skytevåpenet
- Gjøre egne, raske og kvalifiserte bedømmelser
- Være fortrolig med farer

Med på denne listen over dyder er for Barth også poetisk dannelsesvei. Også ens poetiske natur vil kunne utvikles ved den etisk legitime jakt, mener han: Man vil få sans for naturens stemninger og skjønnhet, naturopplevelsen trer fram med verdi i seg selv. Vi ser at også på disse punktene bekrefter Glahn og Pan Barths synspunkt. I Glahns fortelling fra Nordlands skoger demonstrerer han de fleste av de dydene Barth betoner: Han viser styrke, utholdenhet og innsatsvilje i sitt jegerliv. Han går «dag etter dag i åserne» og «ønsket intet heller end å få vedbli å gå der» (328). Han går høyt opp i fjellene, til de høyeste fjelltinder, og ned til kysten, han blir ikke trøtt og er ikke redd for å få blemmer i hendene av å ro, som den finske baronen senere klager over. Han jakter uten kjentfolk og uten kamerater, kun med Æsop ved sin side. Han demonstrerer uavhengighet og evnen til å gjøre egne – rette – bedømmelser under jakten, på bakgrunn av kunnskaper og erfaring:

Om vinteren kommer jeg gående og ser kanskje spor av ryer i sneen. Pludselig forsvinder sporene, fuglene har slått op. Men av avtrykket etter vingerne kan jeg se hvad for en retning vildtet er fløiet, og jeg søker det op inden kort tid. (342)

Han kan fiske med stang og flue, noe som krever teknikk, kunnskaper og tålmodighet. Glahn etterser og reparerer selv både bøsse og fiskeredskaper – med unntak av «pistonen», som smeden må reparere, - og viser at han kjenner teknikken i jaktredskapene han bruker. I epilogen ser vi at han takler farer og jakter på farlige rovdyr - både panter og tiger. Sist men ikke minst: Den poetiske evnen er tydelig utviklet hos Glahn: Han presenterer seg som en som er var for stemninger, følelser og tanker som naturen vekker i ham, han opplever naturens egenverdi uavhengig av jakten, og kan formidle den:

det var en stor fornøielse å iagttå trostene som sat i trætoppene og stirret mot solen og skrek; stundom var jeg oppe allerede ved totiden om morgningen for å få del i den frydefulde stemning som utgik fra fugler og dyr når solen randt. (333)

Fortellingen hans er jo i det hele tatt gjennomsyret av poesi, i tydelig kontrast til jaktkameratens epilog, som framstår som blottet for dette. Også jaktens *gleder* og underholdning skriver Barth om, og de blir Glahn tydelig til del. Jaktens mange muligheter til *variasjon* tilbyr motvekt til bylivets gjentakelser og kjedsomhet, mener Barth, og Glahn utnytter til fulle disse mulighetene: Han driver med fiske, med småviltjakt, og med rovdyrjakt, og med ulike våpen og redskaper: stang, dorg, rifle,

hagle. Glahn beveger seg opp i fjellet, inn i skogen, langs kysten og ut på sjøen. Glahn jakter i all slags vær, fra sen vinter til sen høst, til alle døgnets tider så å si.

Tanken om jaktens dannelsesvei gjennom legemlige utfordringer og naturopplevelser, på en måte som skaper gode borgere, bringer tankene tilbake til Rousseaus filosofi. Hamsun nevner nettopp Rousseau i sin kjente forhåndsomtale av *Pan* til sin tyske forlegger Albert Langen:

Think of the Nordland in Norway, the regions of the Lapper, the mysteries, the grand superstitions, the midnight-sun, think of J. J. Rousseau in this regions, making acquaintance with a Nordlands girl, - that is my book. I try to clear some of the natureworshipping, sensitivity overnervousness in a Rousseauian soul. ... The book I think will touch new things. (Brev til A. Langen 22. juli 1894)

Hvilken betydning har det å lese Hamsuns *Pan* opp mot Barths *Afhandling*?

For det første kan vi korrigere lesninger som betoner *Pan* som uttrykk for primitivisme, dyrking av den ville og uberørte natur og en før-sivilisert naturtilstand – som Løwenthal, som peker på hvordan tradisjonelt maskuline verdier bekreftes i romanen. Løwenthal finner i *Pan* utilslørt beundring for maskulin råskap, naturforbundet heroisme, blind biologisme og darwinisme på måter som han setter i forbindelse med forfatterens senere positive holdning til nazisme og fascisme.

Dette er en grov forenkling. Med relasjonen til Barth og Rousseau settes jakt, friluftsliv og naturglede først og fremst inn i en tradisjon knyttet til opplysning og dannelse, til et moderne samfunn som er i ferd med å bli til. Det handler om jaktens hygge og nytte; jakt oppdrar til å mestre nye livsbetingelser i et moderne, borgerlig samfunn.

Kan man i stedet se på Barth og Glahn, som de sporty, dannede, etikk-styrte, kunnskapsrike og samtidig praktiske personer de var, som tidlige versjoner av speidere? Speiderbevegelsen startet i 1907 med Baden-Powells bok *Scouting for Boys*.⁹ Vi gjenfinner mange av tankene fra idretts-, jakt- og friluftslivbevegelsen vi har sett Barth som talsmann for på 1800-tallet. På samme måte som militær kultur ble tatt inn og spiller en viktig rolle i speideren, med uniformer, tropper, flaggheising, reveltje, grader, hierarkier, er et militært emne til stede i *Pan*, blant annet ved at Glahn er løytnant.¹⁰ Speiderbevegelsen utviklet seg i ulike grener på

⁹ Utg. på norsk 1964: *Speiding : Håndbok for oppøving i god samfunnsånd gjennom friluftsliv*.

¹⁰ Den tidligere omtalte jeger og zoolog H. Rasch var den som i 1861 stiftet det som ble forløperen for dagens Idrettsforbund i Norge, med navnet *Centralforeningen for Udbredelse af Legemsøvelser og Vaabenbrug*. Foreningens første president var Otto Richard Kierulf, som var en rikt dekorert oberstløytnant. Blant annet førte Centralforeningen til at en rekke skytterlag ble opprettet rundt i hele landet. Målselv Skytterlag ble stiftet 17. mai 1862, dets første formann var (veibestyrer og løytnant) Harald Haarfagre Rosenkvist. Allerede i 1863 holdt laget sitt første skytterstevne, de sendte invitasjoner så langt sør som til Saltdalen, men på grunn av avstandene ble det bare skyttere fra Tromsø, Hammerfest og Bardu som møtte fram. En skytterfest ble holdt etterpå, og festkomiteens

1900-tallet og en gren dannet en viktig del av grunnlaget for Hitlerjugend.¹¹ Ser vi Rasch og Barth som representanter for et natur- og sportssyn som speiderbevegelsen tok videre i kombinasjon med militær kultur og ut i en forvrengt ytterlighet i fascismen, og analyserer Glahn videre i lys av Barths synspunkt på den ideelle sportsjeger, blir det tydelig hvordan Hamsun m.h.t. én vital komponent ikke er representativ for denne bevegelsen på 1900-tallet: Hamsun avkrefter nemlig i *Pan* at friluftsliv og sportslighet sikrer stødige, balanserte og samfunnsnyttige personligheter.

Vi er da over på den andre måten det er betydningsfullt å lese Pan opp mot Barths avhandling om sportsjakten. Ett aspekt mangler hos Glahn i forhold til Barths idealjeger, som blir desto mer forstyrrende og betydningsfullt. I den oppsummerende betraktning hos Barth skriver han om hvordan jegerlivet, i tillegg til å oppdra i viktige dyder og gi sann glede og underholdning, bevirker *sjelelig sunnhet*:

[Jægerens] Sjæl opstemmes til at føle Livets Værd og Lyst. [...]. Hverdagslivets Bekymringer og Smaasorger [synke] fra de uforholdsmæssig store Dimensioner, de se saa hyppig antage, ned til hvad de i Virkeligheden ere, til Ubetydeligheder, som han undseer sig over at have indrømmet nogen Indflydelse [...] . De Hindringer og Ubehageligheder af en alvorligere Art, som møde ham i Livet, tabe deres Magt til at nedslaae ham og berøve ham hans Sindsro, idet han føler sig udrustet med nyt Mod og Kraft til at træde dem under Øine og bekæmpe dem. (41-42)

---

formann het Adam Glahn Nissen. (Kilde: http://www.malselv.historielag.org/index.php%3Foption%3Dcom_phocadownload). Andre teorier angående Glahn-navnet: Løytnant Gran var i 1852 besiktingsmann for verksted ved Akershus for omgjøring av eldre munnladingsrifler til perkusjonsvåpen. (Glahns rifle har «piston» og er altså ei perkusjonsrifle.) (Kilde: <http://www.kvf.no/vaapen.php?type=Rifle&weaponid=RIF0003>); og Poul Egede Glahn var en dansk, dekorert militær som døde i 1896. Alle tre mulige navnekilder befinner seg i en militær kontekst.

¹¹ Jf. sitat fra *Speiderhistorisk leksikon*:

Centralforeningen oppstod i en militær kontekst, i 1861. Den hadde i størstedelen av sin eksistens en nær forbindelse mot hæren, offiserer og forsvarstanken. [...] I Aftenposten 16/8 1904 skriver signaturen FG, Centralforeningens sekretær:

«Ungdomssagen – Idrætssagen

Idrettens Maal er at styrke, udvikle og vedligeholde Sundhed og Kræfter. En sund Opdragelse skaber en sterk Slegt. Arbeide, Nøisomhed og Maadehold giver Livskraft; - Lediggang, Nydelse og Overflødighed fremkaller Svækkelse.

Vore Forfædre er et glimrende Exempel paa, hvorledes Idrætten skaber Mænd. De gamle Nordmænd var Idrætsmænd alle som en, fra Kongen selv og ned til den laveste Mand. Derfor var de ogsaa en sterk Nation.»

Barth avslutter slik sin avhandling med et motto som tar leseren med videre helt inn i vårt århundre. Der er intet middel, mener han, enn jakten, som er bedre skikket til å bevirke «en sund Sjæl i et sundt Legeme» (43).¹²

Men Glahn bekrefter ikke ideen om idealjegerens sjelelige balanse. Tvert imot avslører Glahn, tross sin idealtypiske jegervirksomhet, stadig mer av et usunt sjelelig landskap. I stedet for å la bekymringene avta og bli uviktige under jakten og i naturen, er han en mester i å blåse opp ubetydeligheter, - blikk, utsagn, spørsmål. Både sorger og gleder får uforholdsmessig store dimensjoner. I første del av *Pan* kommer hans sjelelige ubalanse til syne gjennom relasjonene til andre mennesker.

Atter gjør jeg meg skyldig i nogen feil, jeg er kommet på usikker grund og vet ikke i øieblikket hvorledes jeg skal besvare en venlighet, det hænder at jeg taler usammenhengende eller endog forblir stum og jeg grømmer mig herover. (352)

når jeg kommer sammen med andre må jeg bruke al min flid for å være som jeg bør. (382)

Sosiale hendelser blir fort til psykiske påkjenninger som Glahn takler meget dårlig. Han blir irrasjonell – kaster sko på vannet -, han spiller skuespill. Han blir sint og stamper i bakken når Edvarda kysser ham, og reiser seg bratt opp når Edvarda spør ham om han bare vil tenke på henne, til tross for at han er dypt betatt av henne. Han skyter seg selv i foten, og blir i det hele tatt til en katastrofe for seg selv og de nærmeste rundt ham: Eva blir drept, Æsop skutt, Edvardas hjerte blir knust, Mack blir brannstifter, jaktkameraten i epilogen morder, og Glahn provoserer fram sin egen avrettelse. Glahns historie demonstrerer hvordan fortrolighet med naturen og fysisk sunnhet og sportslighet ikke i seg selv er en garanti for psykisk stabilitet og gode relasjoner til andre mennesker. Et prototypisk eksempel er når Glahn faller totalt gjennom når han i forfjamselsen spør om damene vil kikke i flueboken hans ... .

Glahns psykiske helse bedres ikke gjennom månedene med jakt i naturen, tvert imot. I bokas siste kapitler beveger Glahn seg inn i det vi i dag ville kalle en depresjon:

En nedtrykt sindsstemning behersket mig, mit hjærte grundet målløst over tingene, selv den venlige grå sten ved min hytte stod som med et uttryk av pine og fortvilelse når jeg gik forbi. (375)

Dette reflekterer han over – ordet «ofte» kan indikere at han kjenner den depressive tilstanden fra før: "Tingene vendtes ofte op og ned for mig, jeg så alt med betændte øine, en dyb sørgmodighet behersket mig." (388)

---

¹² Dette er idrettens motto også i dag. Det kjente sportsmerket Asics er dannet av forbokstavene i det samme slagordets latinske formulering, hentet fra Juvenals satirer (*Anima Sana In Corpore Sano = ASICS*).

Den forventede sunne sjelen i Glahns legeme glimrer uansett med sitt fravær. Dette må ha overrasket samtidens lesere og virket inn på det budskapet samtidsleseren kanskje må ha begynt å forvente om naturens og jaktens udelte positive virkninger på kropp og sjel. Spørsmål hos leseren melder seg: Er den menneskelige psyke kanskje mer komplisert enn som så? Følger den noen andre lover? Hvordan oppstår og leges et sykt og plaget sinn? Skapes likevel ikke velfungerende og samfunnsnyttige enkeltmennesker ved bålbrekking, naturmøter, fysiske utfordringer og «fair play»-idealer i jakten? Verken Rasch, Barth, Rousseau, Glahn eller *Pan* ser ut til å gi svar på dette. Og *Pan* ble aldri, som *Markens Grøde* ble, opptrykt som «Feldausgabe» til tyske soldater.

Glahns fullkomne mestring av naturens utfordringer gir ham ikke sosiale ferdigheter og tilfører ikke sjelelig likevekt. Her er det tydeligvis andre mekanismer og lover enn sosialdarwinismen som rår, - og det er nettopp de mekanismene Hamsun er så levende interessert i å innkretse, og som han indirekte slik fokuserer og gjør til et hovedtema.¹³ Slik er det en stor forenkling å kalle *Pan* et naturevangeliem. Glahns avslørte sjelelige ubalanse etablerer en søken hos leseren etter å forstå, finne et mønster av årsaker og virkninger som gir mening og forklaring til Glahns personlighet og valg. Det dysfunksjonelle og antiheroiske ved Glahn destabiliserer de tradisjonelt maskuline verdier som Barth hadde blåst til live igjen og aktualisert som viktige også i et moderne, borgerlig samfunn.

Tematiseringen av ukjente sjelelige og psykiske krefter i *Pan* styrkes retorisk ved rekken av utsagn av typen «»Det setter en søt stripe gjennom mig fra øverst til nederst når solen står op»; «tanker efter tanker seilet gjennom min hjærne»; «en glad og dunkel uro gik ut og ind av mit hjærte»; «en medynk vandrer gennem mit hjærte». Glahn beskriver i disse personifikasjonene sitt indre som et mentalt rom der impulser, tanker og følelser kommer og går og lever et tilsynelatende uregulert og selvstendig liv. Interessant nok ligner Glahn mot slutten av fortellingen sin sjel med et plyndret fuglerede: "Foran mig på marken ligger en bundt tørre kvister av et ruineret fuglerede. Og således som dette fuglerede er også min sjæl." (378)

Dette er en kompleks metafor, Glahns ruinerte sjel knyttes både til beholderen, redet, som er ruinert, ødelagt, tomt, forlatt. Og til fugleungene som skulle ha vært oppi redet, de er trukket med vold ut av nærhet, omsorg og varme og for tidlig kastet ut i en kulde og ensomhet som de ikke har tålt. Metaforen etablerer forestillingen om hjemløshet og morløshet som et vilkår og trekk ved Glahn, og hos de andre på ulike måter skakkjorte mannspersonene vi møter i romanen, som på ulike måter speiler Glahn: Mack, doktoren, baronen. Metaforikken rundt det plyndrede fugleredet som eksistensielt grunnvilkår styrkes av det faktum at *Pans* Nordlandsunivers faktisk er *uten mødre*. Edvardas morløshet tematiseres og er noe av det som vekker Glahns oppmerksomhet og han berøres av den.

---

¹³ Denne kritiske vinklingen på natur-livet bekrefte av Hamsuns kritiske artikler om dyrkingen av Nansen i Norge (1889). Hamsun harselerer over Nansens påståtte vitenskapelige betydning, noe Nansen selv også frasa seg, men som en gigantisk norsk jubel overdøvet: «Et dumdrigtig, vel tilendebragt vågestykke, en halsbrekkende gjerning, en sportsaffære, et lykketreff, noe å beundre» (s. 162), - men uten betydning utover seg selv, mener Hamsun.

Er vi her inne på et sivilisasjonskritisk aspekt ved *Pan*, ved at det prinsipielt morløse universet får relasjoner til et moderne samfunn? Glahns skrivested er (*stor*)byen med dens inneliv, uteliv, festligheter, kjedsomhet og underholdningsbehov. Og moderniteten gir seg til kjenne gjennom handlingen ved i hovedsak tre kjente teknologiske nyvinninger på 1800-tallet: «Rail, rifle, telegraph». Jernbane og telegraf diskuteres, og Glahn eier en dobbeltløpet perkusjonsrifle. Alle tre er teknologi drevet fram av kriger, framfor alt Krimkrigen (1853-56), som også omtales, og den amerikanske borgerkrigen (1861-65). Romanen betegner teknologiske framskritt som gjør verden mindre og enklere og åpner nye muligheter, men som samtidig springer fram av, og bevirker, destruksjon og vold – og dysfunksjonelle personligheter. Vi ser hvordan ny teknologi, modernitet, morløshet, drap, plyndring, rasering knyttes sammen i *Pan* i en nesten usynlig vev.

Romanen antyder kanskje en vei ut av den personlige, sjelelige ruin. Den går gjennom den poetiske talen, det semiotiske. Med Kristevas ord:

Den litterære skapelsesprosessen [...] vitner om affekten: om tristheten som tegn på adskillelsen, og som begynnelsen på symbolets dimensjon; om jubelen, som tegn på triumfen som innsetter meg i kunstens, symbolets univers [...]. Men litteraturen bærer fram dette vitnemålet i et helt annet materiale enn humørets. Den omskaper affekten i rytmer, tegn, former. (Kristeva 1994, 36)

Pan beskriver, kan vi si, en bevegelse fra Æsop – den symbolske, moralske og patriarkalske diskursen -, til C(h)ora: Den semiotiske, kroppslige poetiske teksten. Glahn kommer seg tydeligvis på bena igjen etter å ha fortalt sin historie i et rytmisk, musikalsk, mytisk språk der kroppslige og fortrenge impulser og psykiske «rørelser» kommer til uttrykk. Jaktkameraten i epilogen mangler, til sammenligning, totalt den semiotiske, poetiske dimensjonen i sitt språk. Glahn drar ut på jakt på nytt, til India. Han får her imidlertid ikke opplevelsen av egalitet og ro under ensomme vandringer i naturen, her er han hele tiden i et samfunn med andre mennesker. Glahn møter andre skakkjørte personer, nye ofre for et moderne samfunn, og går under på nytt, denne gang for alltid.

Bibliografi:

Primær:

Knut Hamsun: *Pan* (1894); Samlede verker b. 2, Gyldendal (1954) 2000.
 J. B. Barth: *Optegnelser fra mit Jægerliv* (2. utg. 1883)

Sekundær:

J.B. Barth: (*Erfaringer fra Jagten paa det mindre Vildt i Norge* (1874), «Dalrypen. (En jagtzoologisk Monographi)»

Knut Hamsun: «Fra det ubevisste sjeleliv (1890)». I *Taler på torvet I*, Gyldendal 2009

Julia Kristeva: *Svart sol – depresjon og melankoli* (1987). Pax, 1994

Leo Løwenthal: *Om Ibsen og Hamsun*. Novus, Oslo 1980

Ellen Rees: «The Hunter's Cabin as Anti-Modern Retreat». I *Cabins in modern Norwegian Literature. Negotiating Place and Identity*. Farleigh Dickinson UP, 2014

Knut A. Skinnemoen: *Forstmester J.B. Barth – mannen og livet*. Norsk skogbruksmuseums særpublikasjon nr. 4. Elverum trykk as, 1979

Nina Witoszek: «Knut Hamsuns økologiske gotikk». I *Norske naturmytologier: Fra Edda til økofilosofi*. Oslo, Pax 1998

Henning H. Wærp: “Knut Hamsuns *Pan* (1894). Nordlandsnatur eller symbollandskap?” I *Lærkesen m.fl.: Naturhistorier* (1999)

Henning H. Wærp: “Possibilities in the Wilderness: Knut Hamsun” - ? I *Transgression and Worlding* 2011.

<http://leksikon.speidermuseet.no/wiki/Centralforeningen>

Summary:

This article asserts that the character of Thomas Glahn in *Pan* should be understood as a sport hunter. The popularity of sport hunting increased in Norway in the second part of the 19th century, causing a public discussion on the ethics of this kind of hunting compared to hunting for survival. The article hypothesizes that Hamsun knew J. B. Barth's writings about the value of hunting and experiencing nature. In his “Afhandling om den Fornøielse, Menneskene finde i jagten” (1865), published for a second time around 20 years later, Barth defines the ethos of sport hunting, and argues that young men from the bourgeoisie class can gain important values and education from hunting. The article shows how the character of Glahn can be read as an example of Barth's view of the ideal hunter. However, in one important aspect, Glahn does not live up to the expectations that the reader in Hamsun's time might have had about the ideal hunter. Barth claims that engaging in ethical sport hunting also improves the hunter's mental health. Glahn obviously does not confirm this claim. The unfulfilled expectations on this matter provoke questions within the reader about Glahn's mental health and recalls Hamsun's early interest in the human mind in a modern world.

Biografi:

Alvhild Dvergsdal (f. 1963), Ph.D. i nordisk litteratur. Fram til 2006 førsteamanuensis og siden professor ved Nordisk institutt i Bergen, nå ansatt ved Hamsunsenteret i Hamarøy. Har gitt ut monografier om Henrik Wergeland og Adam Oehlenschläger, og redigert antologier om nordisk litteratur. Viktigste artikler: «Romantisk naturlyrikk: Om åndfull poesi og åndløs natur» (1999); «Eit symbol blir bygt – og rive. Ein diskusjon av Vesaas' *Is-slottet*» (2000); «Johannes Ewald i kapitalismen. En tilnærming i lys av Webers teori om kapitalismens protestantiske grunnlag» (2002); «To be oneself: Satan's ruse. The critique of self-realization in Ibsen's *Peer Gynt*.» (2003); «Erasmus Montanus – *en sokratisk komedie*» (2004); «Henrik Ibsen's *Digte* (1871)» (2005); «Ingen tid til fritt spill: om komposisjon og betydningslag i Claes Gill: *Ord i jærn* (1942)» (2009); «Om livet, døden, kjærligheten, Henrik Wergeland, 'Til Foraaret', 'Til min Gyldenlak' og 'Den smukke Familie' (2014); "Den opbyggelige Bellman? En undersøgelse af Bellmans epistler og hans evangeliedigte" (2015).

Nøkkelord:

Sportsjakt, jeger, moderne, poetisk, J. B. Barth, Julia Kristeva.